

VI, 127). Rib'î hadis öğrenmek için bazı ilim merkezlerine giderek Hz. Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Huzeyfe b. Yemân, Ebû Bekre es-Sekafî ve İmrân b. Husayn gibi sahâbîlerden faydalandı. Suriye'ye gittiğinde Câbiye'de Hz. Ömer'in hutbesini dinledi. Ebû Zer el-Gıfârî'den hadis işitip işitmediği ise ihtilâfıdır. Kendisinden Abdülmelik b. Umeyr el-Kureşî, Ebû Mâlik el-Eşcaî, İbnü'l-Mu'temir, Şa'bî gibi muhaddisler rivayette bulundu.

Güvenilir bir muhaddis olan ve rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Rib'î aynı zamanda devrinin önde gelen zâhidlerindendi. Yalan söylememesiyle tanınan Rib'î'nin iki oğlu da Haccâc'a isyan etmişti. Rib'î'nin doğru sözlülüğü Haccâc'a hatırlatılarak oğullarının saklandığı yer hakkında doğru bilgi verebileceği belirtilmişti. Haccâc da ona adamlarını gönderip oğullarının yerini sorduğunda Rib'î, "Allah yardımcıları olsun" diyerek ikisinin de evde olduğunu söylemiş, onun bu dürüstlüğüne gören Haccâc oğullarını bağışlamıştı.

Bazı kaynaklarda Rib'î'nin Rebî' ve Mes'ûd adında iki kardeşi bulunduğu kaydedilmiş, fakat kendisi dört kardeş olduklarını belirtmiştir (âbid ve zâhid olarak bilinen kardeşi Rebî'nin öldükten sonra yüzü açıldığında etrafında bulunanlara selâm verdiğine dair rivayet ve tartışmalar için bk. İbn Sa'd, VI, 127; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, IV, 361; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 237). Bazı kaynaklarda Rib'î b. Hırâş'ın karısının da (imreetü Rib'î b. Hırâş) hadis rivayet ettiği görülmektedir (*Müsned*, VI, 357, 369), fakat bu hanımın kimliği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Rib'î b. Hırâş 101'de (719) Kûfe'de vefat etti. Cenaze namazını Zeyd b. Hattâb'ın torunu ve Ömer b. Abdülazîz'in Kûfe valisi muhaddis Abdülhamîd b. Abdurrahman kıldırdı. Onun 81, 82 (701), 102 ve 104'te (722) öldüğü de kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 357, 369; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 127; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 327; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 456-457, 509; VIII, 282; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, IV, 226-227, 240-241; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 367-368; Mizî, *Tehzibü'l-Kemâl*, IX, 55-56; Zehebî, *A'lâmü'n-nûbelâ*, IV, 359-362; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 69-70; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 236-237; a.m.f., *Takrîbü't-Tehzib* (Avvâme), s. 205, 764; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 14.

YAVUZ KÖKTAŞ

RİCÂLULLAH

(رجال الله)

İlâhî hakikatlerin mazharı olup âlemde tasarrufta bulunan gizli ve âşikâr Allah erleri anlamında bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "erkek; mert, yiğit" anlamlarına gelen *recûl* kelimesinin çoğulu olan *ricâl* ile "Allah" lafzından oluşan *ricâlullah* terimi tasavvufta âlemin yönetilmesinde belli görevleri bulunduğu inanan vefîleri ifade eder. *Ricâlü'l-gayb* da ricâlullaha yakın bir anlam taşır. Ancak ricâlullah *ricâlü'l-gayb*'dan daha kapsamlıdır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın gûnahtan arınan erleri sevdiğinden bahsedilmiş (et-Tevbe 9/108), ticaret ve alışverişin kendilerini Allah'ı zikretmekten alıkoymadığı, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren erler övülmüş (en-Nûr 24/37; el-Ahzâb 33/23), vahyin erlere geldiği belirtilmiştir (en-Nahl 16/43). Bundan dolayı tasavvufta erlik kavramı önem kazanmış, dinî hükümlere ve ahlâk kurallarına bağlı kalan, bunları cesaretle uygulayan kişilere er denilmiş, bu bağlamda vefîlere "Allah'ın erleri" (ricâlullah) unvanı verilmiştir (aynca bk. ERENLER). Ricâlullahın vefîden farkı onların âlemin yönetilmesinde Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve müdebbirât (en-Nâziât 79/5) gibi isimler verilen meleklerin görevlerine benzeyen görevleri olduğuna inanılmasıdır.

Ebû Tâlib el-Mekkî ve Hücvîrî gibi sûfî müellifler ricâlullahtan çeşitli şekillerde bahsetmiştir (*Kütü'l-kulûb*, II, 154-155; *Keşfü'l-mahecûb*, s. 269). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonra ricâlullah ve ricâlü'l-gayb'dan söz eden mutasavvıflar genellikle onun bu konuya ilişkin sınıflandırmasını esas almıştır. İbnü'l-Arabî'ye göre ricâlullah (kutub, imâmân, evtâd, abdal) dinin dayandığı ve lâyet, nübüvvet, risâlet ve imandan ibaret dört temel hakikatî duyu ve şehâdet âleminde temsil eder. Bu dört hakikatî ruhî-bâtınî yönü Âdem, İbrâhim, İsa ve Hz. Muhammed, zâhir yönü İsa, İlyas, İdris ve Hızır tarafından temsil edilir. Ricâlullah duyu ve şehâdet âleminde bu peygamberlerin nâibleridir. Ricâlullah ilimlerini İsrâfil, Mikâil, Cebrâil ve Azrâil vasıtasıyla dinin zâhir yönünü temsil eden yaşayan resullerden alır ve âlemde çeşitli tasarruflarda bulunur.

Ricâlullahın birçok sınıfı vardır, bu sınıflardan her biri belirli yetkilere sahiptir ve her birinin bir unvanı mevcuttur. Her

bir sınıf varlıktaki ilâhî hakikatlerin ve fiillerin şahıs durumuna gelmiş halidir. Hak bu şahıslar vasıtasıyla âlemde fiillerini icra eder. Zira her bir ilâhî hakikatın tecelli edip fiil haline gelmesi için en yetkin tecelligâh insandır. Ricâlullah *ricâlü'l-aded* ve *ricâlü'l-merâtib* olmak üzere iki kısma ayrılır. Ricâlü'l-aded, varlık hiyerarşisinde kendilerine tahsis edilen müstakil görevleri yerine getirdiğinden sayıları sabittir. Ricâl hiyerarşisindeki değişiklikler belli bir usul dahilinde gerçekleşir. Meselâ en üstte yer alan kutub vefat ettiğinde iki imardan kutbun kalbine yönelik tarafta bulunanı kutbiyyet makamına geçer. Mutlak anlamda kutub Hz. Muhammed'dir. Ruhanî açıdan bütün ricâlü'l-aded Muhammedî ruha dayanır. Felekler âlemiyle paralellik gösteren ricâlü'l-aded hiyerarşisi şu şekildedir: Bir kutub ya da gavs (kalem âlemi), iki imam (kutubla birlikte "üçler" adını alır), kuzeyde-güneyde, doğuda-batıda bulunan dört evtâd (arş), her biri bir bölgede görev yapan yedi abdal (hareketli felekler), kendileri vasıtasıyla şeriat bilgilerinin vazedildiği on iki nûkabâ (burçlar feleği), arşı taşıyan melekler gibi sekiz adet nûcebâ (makamları kürsî), bir havâri, kırk recebiyyûn, bir hatm, üç yüz mustafâ ya da mütebâ, kırk gayret-i ilâhiyye ricâlî, kırk selâmet makamı ricâlî, beş tarikat melikleri ricâlî, üç saf hayır ricâlî (İbnü'l-Arabî, II, 12; bk. ABDAL; KUTUB; RİCÂLÜ'L-GAYB).

Ricâlü'l-aded bulunduğu makam ve vazifeleri itibarıyla çeşitli şekillerde adlandırılır. Ricâlü'l-feth (keşf erleri) saatler adedince yirmi dört kişidir. İçlerinde gece ya da gündüz herhangi bir saatte kendisine bilgi ve mârifetlerin açıldığı kimseler vardır. Farklı farklı yerlerde bulunur, asla bir araya gelmezler. Bunlardan Yemen'de iki, Şark ülkelerinde dört, Mağrib'de altı kişi vardır. Ricâlü'l-iştiyâk aynı zamanda beş vakit namaz ricâlî de (ricâlû's-salavât) olduğundan beş kişidir; her biri bir namaz vaktine tahsis edilmiştir. Müşahede makamında olduklarından daima zevkten daha derin olan iştiyak içindedirler. Ricâlü'l-eyyâmî's-sit haftanın günlerinde tasarrufta bulunur. Buradaki günlerden kasıt Allah'ın âlemi yarattığı günlerdir. Her bir gün Hakk'ın belli bir sıfatının tecellisinden ibarettir. Pazar işitmeden (semî'), pazartesi hayattan (hay), salı görmekten (basîr), çarşamba iradeden (mürîd), perşembe kudretten (kâdir), cuma ilimden (alîm), cumartesi kelâmdan (mütেকellim) var olmuştur. Cuma insanlığın yaratıldığı gün ol-

duğu için günlerin en faziletlisidir, haftanın diğer günlerini kendisinde cemedir. Ricâlû'l-gayb sayıları artıp eksilmeksizin on kişidir. Hak onları arz ve semâsında gizlediği için halk tarafından bilinmezler. Rahmân sıfatının tecellisi kendilerine galip geldiğinden huşû içerisinde olurlar; Allah'tan başkasını müşahade etmezler. Ricâlû'l-âlemi'l-enfâs Hz. Dâvûd'un kalbi üzeredir; halleri, ilimleri ve mertebeleri Dâvûd peygamberdekilerle birleşmiştir. Bunlar belli gruplara ayrılır. Allah'ın isimlerinin tecellilerini yansıtmaları itibarıyla kuvvet, heybet, tahakküm ricâlî adını alırlar. Ricâlû'l-gaybın bunlardan bir zümre olduğu söylenmiştir. Ricâlû tahtî'l-esfel Allah'tan aldıkları nefesin ehli olup kendilerinde olan dan başka nefes tanımazlar.

Ricâlullahın ikinci kısmı olan mertebeler ricâlinin sayıları artıp eksilebilir. Bulundukları mânevî makam ve mertebeye göre çeşitli isimler alan bu ricâl zâhir-bâtin-had-matla' ve âbidler-sûfîler-melâmîler şeklinde iki kısma ayrılır. Her âyetin zâhiri, bâtını, haddi ve matla' bulunduğuna dair hadise işaretlerle bu mertebelerden her birinin ricâlî olduğu gibi ricâlin her birinin kendisine bağlı ve etrafında döndüğü bir kutbu bulunmaktadır. Zâhir ricâlî mülk ve şehâdet âleminde tasarruf sahibi olan velîlerdir. Onlar, "Allah'a verdikleri sözü yerine getirenlerdir" âyetinin (el-Ahzâb 33/23) gereğini yaparlar. Bâtin ricâlî gayb ve melekût âleminde tasarrufta bulunur. Kutusal kitapların derunî mânâlarında, âlemin sözlerinde, harflerin ve isimlerin dizilişinde sıradan insanın idrak edemeyeceği sıraları keşfederler. Had ricâlî ateş kaynaklı ruhlar âlemi olan berzah ve ceberût âleminde tasarruf sahibi olup "a'râf ricâlî" olarak da isimlendirilir. Hakk'ı müşahade edenlerle O'ndan perdelenenler arasındaki sınırdaki (had) bulunduklarından cennet ve cehenneme ya da rahmet ve azaba yönelik idrakleri vardır. Onlar her şeyi kapsayan rahmetin ricâlîdir. Her mertebeye girebilir ve öğrenebilirler. Matla' ricâlînden olan velîler ise ilâhî isimlerde tasarruf sahibi olan kimselerdir. İlâhî isimlerin gereği olan fiillerin ve diğer üç sınıfın (had, bâtin, zâhir) tasarrufu altında bulunan her şeyin zuhur etmesine vesile olabilirler. Matla' ricâlî insanların en büyükleri olup "melâmîler" diye adlandırılır. Melâmîler zâhir, bâtin ve had ricâlînden üstün olmakla birlikte bâtinlerini gizlerler.

Ricâlû'l-merâtibden âbidler sadece muâmelâtla ilgilenir, mârifetleri olmayıp hal ve makam sahibi değildiler. Sûfîler ise hal,

makam ve keramet ehlidir; ilâhî sır ve keşiflere dair bir şeye nâil olduklarında bunu halka keramet olarak izhar ederler. Zira Allah'tan başka bir şey görmezler.

Ricâlû'l-merâtibden ricâlû'l-mâ (su erenleri) ve ricâlû'l-besâis (ıssız çöllerdeki erenler) halkın tanımaktan uzak olduğu Allah eridir. Ricâlû'l-mâ, denizlerin ve nehirlerin diplerinde yaşayan ve orada Allah'a ibadette bulunan gizli bir topluluktur. Ricâlû'l-besâis insanlara bir an görünüp kaybolur. Daha çok dağlarda, kırlarda, vadilerde ve nehir kenarlarında yaşarlar; şehirleri mekân tutanları da vardır. Makamları yücedir ve kendilerine hata isnat edilmez. Fukara, evliya, zühhâd, ümenâ, kur-râ, ahbâb, muhaddesün, ahillâ, sümerâ, verese ve efrâd (mukarrebûn) ricâlullahın sahip oldukları çeşitli mânevî özelliklere göre adlandırılan gruplarıdır.

Ricâlullah ve ricâlû'l-gayb fikrinin Kur'an ve hadise dayanmadığı, bu düşüncenin tasavvufa Râfîzîlik'ten ve Bâtınîlik'ten geçtiği ileri sürülmüştür. İbn Haldûn (*Muqaddime*, s. 445) ve Takıyyüddin İbn Teymiyye bu görüşte olanların başında gelir. İbn Teymiyye kutub, gavs, evtâd, abdal, nücebâ gibi terimlerin âyet ve hadislerde geçmediğine, sadece abdal konusunda Hz. Ali'den gelen zayıf bir hadis bulunduğuna, bunun da büyük ihtimalle Hz. Peygamber'in sözü olmadığına, ilk müslümanlar ve saygın meşâyih arasında bu tür sözlerle rastlanmadığına, sadece orta halli bazı meşâyihin bir rivayet olarak bu gibi hususları naklettiğine dikkat çeker (*Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-61). Daha ziyade Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonra yaygınlaşan kazan ve etki alanı genişleyen ricâlullahla ilgili görüşlerin tasavvufa Şîi-Bâtınî mezheplerden ve dış kaynaklardan geçtiği hususu üzerinde günümüz araştırmacıları da önemle durmaktadır. Kâmil Mustafa eş-Şeybî kutub, abdal, nükabâ, nücebâ gibi kavramların tasavvufa Şîilik'ten geçtiği görüşünü savunmuştur (*eş-Şıla beyne't-tasavvuf*, s. 457-464; ayrıca bk. M. Celâl Şeref, s. 358).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, II, 154-155; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut 1967, I, 10; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dimaşk 1296, III, 75-76; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 269; Baklî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 10; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, I, 204; II, 12, 14, 21-30; a.e. (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006, II, 86-88; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-65; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1967, s. 445; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 22-43; Şa'rânî, *eş-Tabakât*, I, 110; İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâ-*

bü'l-Hitâb, İstanbul 1292, s. 320; Abdullah b. Mübarek es-Sicilmâsî, *el-İbrîz*, Kahire 1961, s. 326; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 7-18; Ma'sûm Ali Şah, *Târâ'ik*, I, 518; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyuf*, Kahire 1969, s. 457-464; M. Celâl Şeref, *Dirâsât fî't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 358.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİCÂLÜ'L-GAYB

(رجال الغيب)

Âlemde tasarruf sahibi
gizli ve âşikâr velîler topluluğu.

Sözlükte "erkek; mert ve yiğit" anlamlarındaki recûl kelimesinin çoğulu ricâl ile gayb kelimelerinden oluşan ricâlû'l-gayb tabiri Farsça'da merdân-ı gayb, merdân-ı Hudâ; Türkçe'de gayb erenleri, üçler-yediler kırkları şeklinde ifade edilir. Ricâlû'l-gayba Arapça'da mestûrûn, mektûmûn, ahfiyâ (örtülü, gizli ve saklı olanlar) gibi isimler de verilir. Ricâlullah kavramı ricâlû'l-gaybdan daha geniş kapsamlı olmakla birlikte ricâlû'l-gayb yerine de kullanılmaktadır (bk. RİCÂLULLAH). Ricâlû'l-gayb tabiri tasavvufu birkaç anlama gelir. Birinci anlamda arzda ve semada Hak'tan başka yerlerini kimsenin bilmediği, alçak sesle konuşan, utangaç, yeryüzünde vakarla yürüyen, kendilerine rastlayanlara selâm verip geçen ve huşû içinde yaşayan velîler zümresini ifade eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre mümin ve dindar cin taifesiyile (el-Cin 72/11, 12, 15) bilgilerini ve rızıklarını şehâdet âleminde değil gayb âleminde olan velîler ricâlû'l-gayb olarak kabul edilmiştir (el-Fütûhât, II, 14). Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlû'l-gaybın şâhısları değil mânevî halleri gizlidir. Böylece velâyetin bâtinliliğine vurgu yapılmıştır. Ricâlû'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaz. Maddî varlıkları bakımından insanlar arasında bulunsalar da mânevî yönden sıradan insanların idrak edemeyeceği fonksiyonlara sahiptirler. Bununla birlikte ricâlû'l-gayb birbirini tanımaktadır.

Ricâlû'l-gayb telakkisine göre Allah, dünyanın cismanî düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi âlemdaki mânevî ve ruhanî düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesinde sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere, sırlara vâkıf olduklarından ricâlû'l-gayb adı verilen bu seçkin ki-